

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

ПРИЙДУН СТЕПАН ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 327(477) “1991/2015”

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ:
ЄВРОПЕЙСЬКО-АТЛАНТИЧНИЙ АСПЕКТ (1991–2015)**

07.00.02 – всесвітня історія

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового
ступеня кандидата історичних наук

Тернопіль – 2019

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
Алексієвець Леся Миколаївна,
Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
кафедра всесвітньої історії та релігієзнавства,
професор

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, професор
Троян Сергій Станіславович,
Національний авіаційний університет,
кафедра міжнародних відносин,
інформації та регіональних студій,
професор

кандидат історичних наук, доцент
Толстов Сергій Валеріанович,
Державна установа
“Інститут всесвітньої історії НАН України”,
відділ трансатлантичних досліджень,
завідувач

Захист відбудеться “4” червня 2019 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.053.04 в Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка (46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2, ауд. 31).

З дисертацією можна ознайомитися на сайті <http://tnpu.edu.ua> та в бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка за адресою: вул. М. Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027.

Автореферат розісланий “3” травня 2019 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

І. О. Федорів

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Кінець ХХ – початок ХХІ ст. ознаменувався кардинальними геополітичними трансформаціями. Завершення “холодної війни” і розпад СРСР внесли серйозні зміни в ялтинсько-потсдамську систему міжнародних відносин, біполярність якої замінила постбіполярна модель. Становлення незалежної України стало можливим у контексті глобальних змін міжнародного порядку, характерною ознакою якого є поглиблення європейсько-атлантичних інтеграційних процесів, унаслідок чого наша країна опинилась в епіцентрі радикальних геополітичних зрушень. Це закономірно поставило Україну перед стратегічним викликом щодо її ефективної адаптації в умовах нової геополітичної реальності та необхідності реалізації стратегії міжнародної суб’єктності. Складність геополітичного становища України зумовила тривалий і суперечливий процес формування її зовнішньої політики, трансформації від багатовекторності до безальтернативного курсу на європейсько-атлантичну інтеграцію. Зміни зовнішньополітичної стратегії України синхронізувались у часі з трансформацією постбіполярної системи міжнародних відносин від монополярності до поліцентричної моделі світового устрою, характерними особливостями якої стало послаблення геополітичного впливу США, фрагментація ЄС та посилення РФ. У цьому контексті активізація європейсько-атлантичного вектора зовнішньої політики України розглядалась РФ як порушення балансу геополітичного трикутника США–ЄС–РФ. Це призвело до збройної агресії проти України, окупації Криму та частини Донбасу й зумовило кризу міжнародних відносин.

Для України, котра потерпає від агресії з боку РФ, участь у будь-яких інших інтеграційних проектах, окрім ЄС і НАТО, є неприйнятною. За цих умов європейсько-атлантичний вибір зовнішньої політики України є пріоритетом, що відповідає споконвічним цивілізаційним орієнтаціям і прагненням українців. Нова парадигма зовнішньої політики України передбачає поглиблення зв’язків зі структурами ЄС і НАТО, активну участь у виробленні загальноєвропейської і світової архітектури безпеки, співробітництво з метою інтеграції до них. Реалізація європейсько-атлантичного курсу України є ключовим імперативом збереження її суб’єктності в міжнародних відносинах та умовою досягнення стабільності й розвитку як суверенної національної держави, самоутвердження у світовій політиці. Європейсько-атлантичний вектор сприятиме розв’язанню внутрішніх і зовнішніх політичних, економічних та соціодуховних проблем, утвердженню України у світі як незалежної конкурентоспроможної держави, збереженню миру й безпеки на європейському континенті.

Дослідження європейсько-атлантичного аспекту трансформації зовнішньої політики України сприятиме вивченню зовнішньополітичної логіки ЄС і НАТО та розвитку стратегічної співпраці з ними відповідно до національних інтересів. Процеси європейсько-атлантичного характеру ведуть до переосмислення важливих проблем та виявлення ключових чинників і конкретних обставин щодо поглиблення взаємодії, пошуку й обґрунтування відповідей на найактуальніші питання міжнародного життя.

Наукова актуальність теми зумовлюється і тим фактом, що в запропонованому контексті вона розроблена ще недостатньо. Вивчення еволюції зовнішньополітичного курсу України стане науково-теоретичною базою, що сприятиме розкриттю та використанню потенціалу для реалізації національних інтересів і забезпечення досягнення стратегічної мети України на входження в ЄС і НАТО. Все це актуалізує запропоноване дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в рамках наукової проблематики кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка “Україна–Європа–Світ: історико-політичні й духовні аспекти розвитку” (Рішення вченої ради ТНПУ ім. В. Гнатюка від 29. 12. 2010 р., протокол № 4).

Метою дисертаційного дослідження є визначення основних тенденцій та особливостей європейсько-атлантичного аспекту трансформації зовнішньої політики України шляхом аналізу змісту й характеру відносин ЄС і НАТО з Україною 1991–2015 рр., виявлення пріоритетів, здобутків, проблем співпраці та перспектив набуття членства в цих організаціях.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких науково-дослідницьких завдань:

- проаналізувати теоретико-методологічні основи, стан вивчення проблеми й джерельну базу дослідження;
- висвітлити геополітичні передумови становлення незалежної України та основні проблеми її суб'єктивізації в міжнародних відносинах;
- розкрити вплив різних чинників у становленні зовнішньої політики України в добу незалежності та виявити її напрями трансформації в нових геополітичних умовах;
- розглянути основні пріоритети зовнішньої політики України у форматі європейсько-атлантичної інтеграції та геополітичної трансформації сучасності;
- виявити тенденції й проблеми співпраці ЄС, НАТО і України, форми і динаміку відносин та перспективу подальшого розвитку.

Об'єктом дослідження є зовнішня політика України в системі міжнародних відносин 1991–2015 рр.

Предмет дослідження становлять загальні тенденції та специфічні особливості трансформації зовнішньополітичного курсу України до європейсько-атлантичних інтеграційних процесів у означений період.

Хронологічні рамки дослідження визначені його тематичною спрямованістю й охоплюють 1991–2015 рр. Нижня хронологічна межа (1991 р.) зумовлена завершенням “холодної війни”, дезінтеграцією СРСР, становленням постбіполярної системи міжнародних відносин та проголошенням незалежності України. Верхня – (2015 р.) зумовлюється активізацією європейсько-атлантичного вектора як ключового інструментарію зміцнення суб'єктності України в сучасних міжнародних відносинах.

Для надання праці завершеності матеріали окремих розділів виходять за означені межі.

Територіальні межі дослідження охоплюють територію України та європейсько-атлантичний простір.

Методологічну основу роботи складають принципи об'єктивності та історизму і загальнонаукові (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, індукція та дедукція, абстрагування і конкретизація тощо), спеціально-історичні (історико-генетичний, історико-хронологічний, історико-порівняльний, системно-структурний, історико-типологічний) та деякі інші наукові методи дослідження, а також системний, міждисциплінарний і плюралістичний підходи до вивчення європейсько-атлантичного аспекту трансформації зовнішньої політики України на основі комплексного застосування всієї сукупності джерел із проблеми, що має спільну просторово-часову локалізацію та предметну площину.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в обґрунтуванні теоретичних положень і узагальнень й концептуалізації підходів, сукупність яких сприятиме успішному здійсненню трансформації зовнішньої політики України в європейсько-атлантичному контексті шляхом модернізації механізмів її реалізації.

У дисертації вперше:

- в українській історіографії пропонується новий підхід щодо дослідження еволюції зовнішньої політики України в європейсько-атлантичному процесі;
- подано власний погляд на становлення нової системи взаємин Україна–ЄС–НАТО;
- запропоновано авторську диференційовану періодизацію зовнішньої політики України;
- уведено до наукового обігу неопубліковані раніше документи Відділу державного архіву Міністерства закордонних справ України.

Набули подальшого розвитку:

- дослідження основних історико-політичних передумов та реального стану й проблем у становленні міжнародної правосуб'єктності України;
- зміст європейсько-атлантичного вектора зовнішньої політики України як магістрального шляху входження до міжнародних структур та організацій;
- положення про співпрацю України з ЄС і НАТО, іншими світовими об'єднаннями як історично зумовлений процес взаємодії в контексті глобалізаційних процесів;

Уточнено:

- зміст і характер терміну “європейсько-атлантичний аспект зовнішньої політики України”, “міжнародна правосуб'єктність”;
- значення і роль європейсько-атлантичного вектора у відновленні територіальної цілісності й суверенітету України;
- здобутки української і зарубіжної історіографії в аналізі доробку із запропонованої проблеми, його узагальнення і систематизація.

Особистий внесок здобувача. Наукові положення, результати та висновки, що викладені в дисертаційній роботі й виносяться на захист, отримані автором самостійно. У публікації, виконаній у співавторстві за номером 5 (відповідно до списку опублікованих праць за темою дисертації),

особистий внесок здобувача становить 60 % (С. В. Прийдун) до 40 % (Л. М. Алексієвець).

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні положення і висновки дисертації викладено й обговорено на засіданні кафедри всесвітньої історії та релігієзнавства ТНПУ ім. В. Гнатюка; оприлюднено на міжнародних і всеукраїнських конференціях та щорічних звітних наукових конференціях професорсько-викладацького колективу університету. *Міжнародних:* XIV Міжнародній науковій конференції студентів, аспірантів та молодих учених “Шевченківська весна – 2016: Історія” (Київ, 6–8 квітня 2016 р.); 69 Міжнародній науковій конференції “Каразінські читання” (історичні науки) (Харків, 29 квітня 2016 р.); Міжнародній науковій конференції “Європа–Україна–Тернопільщина: міжнародні відносини, співпраця, безпека” (до Дня Європи в Україні) (Тернопіль, 19–20 травня 2017 р.); XI Міжнародній науковій конференції студентів та молодих вчених “Актуальні проблеми зовнішньої політики України” (Чернівці, 24 листопада 2017 р.); Міжнародній науковій конференції “Історична наука та освіта в Україні: інновації, виклики, перспективи” (Тернопіль, 30 травня 2018 р.). *Всеукраїнських:* II Всеукраїнській науковій конференції “Історія України: сучасні виклики” (Тернопіль, 18 травня 2016 р.); Всеукраїнській науковій конференції “Тенденції і перспективи розвитку історичної науки та філософії в умовах глобалізації” (Київ, 10 березня 2017 р.); I Всеукраїнській науковій конференції “Проблеми і перспективи гуманітарних наук в умовах глобалізації” (м. Тернопіль, 3 грудня 2018 р.).

Публікації. Основні положення дисертації та її результати викладено в 12 публікаціях, 6 із яких – статті у фахових наукових виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз даних, 6 – матеріали наукових конференцій.

Структура дисертації. Робота складається з анотації, переліку умовних позначень, вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (354 позиції), додатка. Загальний обсяг дисертації складає 302 сторінки, з яких 212 – основний текст.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, її зв'язок з науковими програмами, визначено мету, завдання, об'єкт і предмет, хронологічні рамки й територіальні межі, методологічні основи, наукову новизну одержаних результатів, висвітлено апробацію результатів і структуру роботи.

У першому розділі **“Методологія, ступінь наукової розробки проблеми та джерельна база дослідження”** визначено теоретико-методологічні основи та історіографію теми, здійснено класифікацію джерельного комплексу.

У праці охарактеризовано теоретичні та концептуальні засади історичного аналізу європейсько-атлантичного аспекту трансформації зовнішньої політики України. Обґрунтовано вибір методологічного інструментарію дослідження, визначено та розглянуто зміст базових понять. Дотримання складових наукового апарату праці – принципів об'єктивності та історизму – дозволили уникнути маніпуляцій та політичної заангажованості у

висвітленні тенденцій еволюції зовнішньої політики України та її відносин з ЄС і НАТО. Використані методи складають три групи: загальнонаукові, спеціально-наукові та конкретно-наукові. Вживання методів аналізу і синтезу дозволило виокремити характерні тенденції співпраці України з міжнародними структурами. Історико-генетичний метод сприяв з'ясуванню основних аспектів зовнішньої політики України з урахуванням усіх сфер суспільного життя. Застосування історико-хронологічного методу сприяло розкриттю змісту зовнішньої політики на різних етапах. Особливою актуальністю відзначається порівняльно-історичний метод, використання якого дозволяє порівнювати геополітичний потенціал провідних держав у контексті реалізації зовнішньополітичних завдань. Досягнення поставленої мети дослідження уможливилось також використанням історико-типологічного, системно-структурного і статистичного методів.

Історіографію проблеми дослідження класифіковано за регіональним походженням на три групи: західна історіографія, праці українських і російських науковців. Зважаючи на актуальність у кожній з цих груп, умовно виокремлено загальну та спеціально-тематичну історіографію в контексті їх розгляду за проблемно-хронологічним і країнознавчим принципами.

Основну частину західної історіографії проблеми складають дослідження американських теоретиків, які характеризують особливості та проблеми постбіполярної системи міжнародних відносин. У цьому контексті відзначимо праці З. Бжезінського, С. Хантінгтона, Дж. Голдгеєра, Дж. Макфола, С. Бленка, Г. Кіссінджера. Питанням трансформації постбіполярної системи міжнародних відносин присвячені роботи Е. Лукаса, Д. Муазі, Н. Дейвіса. Європейський Союз, його зовнішня політика стали предметом досліджень Н. Попеску, М. Вахудової, М. Лупу, М. Емерсона, Д. Томаса, Ф. Бінді, Й. Голслах. Впливові внутрішньополітичних чинників на формування зовнішньої політики України та співпрацю з ЄС і НАТО присвятили публікації Т. Кузьо і О. Мотиль, які аналізують політичні процеси в Україні крізь призму квадратранзиту. Характерною рисою західної історіографії є те, що науковці розглядають Україну та її європейсько-атлантичний вектор як інструмент впливу і тиску на РФ, а не як самостійного суб'єкта міжнародної діяльності.

В українській історичній науці вивчення зовнішньої політики зумовлюється важливістю міжнародних чинників у розбудові незалежної України. Цікавими працями для дослідження, які дозволяють простежити вплив внутрішніх процесів на зовнішньополітичну активність, є публікації О. Бойка, В. Гриньова, А. Гугеля, Ю. Мацієвського. Монографія О. Івченка "Україна в системі міжнародних відносин: історична ретроспектива та сучасний стан" є однією з перших наукових узагальнень зовнішньополітичного досвіду. Проблемаам зовнішньої політики України та реалізації її європейсько-атлантичної інтеграції присвятили праці В. Литвин, Ф. Рудич, А. Гальчинський, М. Михальченко, Ю. Щербак, Я. Малик та ін.

На сучасному етапі досліджують зовнішню політику і міжнародні відносини С. Віднянський, Г. Касьянов, Л. Чекаленко, В. Горбулін. Її Правовий аспект став предметом аналізу О. Задорожного, еволюція зовнішньої політики

незалежної України, характерні тенденції, проблеми її розвитку та її місце в системі міжнародних відносин – досліджень Л. Алексієвець, М. Алексієвця, Ю. Макара, А. Мартинова, А. Кудряченка, Я. Сека. На особливу увагу заслуговують праці першого Міністра закордонних справ України А. Зленка, який, крім безпосередньої участі у становленні української дипломатії, у 2006 р. захистив кандидатську дисертацію на тему “Формування та еволюція зовнішньополітичної стратегії України (1991–2004 рр.)”.

Проблемам ядерного роззброєння України та розподілу Чорноморського флоту СРСР присвячені наукові публікації К. Гурін, О. Святуна, Л. Чекаленко, І. Лоссовського, В. Стешенка, О. Потехіна, П. Гай-Нижника, Н. Рибак, С. Адамовича. Окремі аспекти реалізації курсу на європейсько-атлантичну інтеграцію у працях висвітлюють А. Веселовський, Н. Городня, І. Дацків, О. Добржанська, Т. Кияк, А. Кудряченко, В. Огризко, І. Сагач, І. Тодоров, С. Троян, С. Толстов, В. Ткаченко, М. Юрчак, В. Хандогій, Л. Шкляр та ін.

З огляду на специфіку дослідження актуальними є роботи українських політологів, які аналізують особливості європейсько-атлантичного вектора України в контексті протистояння російській агресії, зокрема, варто відзначити публікації Т. Березовця, Т. Возняка, Є. Магди, ін.

Свій внесок в історіографію зазначеної проблеми здійснив і автор дисертації. Публікації С. Прийдуна висвітлюють характерні особливості становлення і розвитку зовнішньої політики України та її трансформацію до європейсько-атлантичного інтеграційного процесу.

Таким чином, праці українських дослідників становлять вагомий складову історіографії проблеми. Варто зазначити, що більшість вітчизняних учених пояснюють європейсько-атлантичний вектор зовнішньої політики України цивілізаційним вибором та способом збереження власної ідентичності в протистоянні російській агресії.

Характерною рисою досліджень росіян є те, що вони фактично заперечують суб'єктність України в міжнародній політиці, розглядаючи європейсько-атлантичну інтеграцію України як результат своєрідного тиску чи провокацію Заходу проти РФ. Ще однією ознакою російської історіографії проблеми є акцентуація уваги на позаблоковому статусі України, який розглядається як гарантія її неучасті в об'єднаннях, які не є підконтрольними РФ. У дослідженні для розуміння позиції Москви в переговорних процесах використано праці О. Арбатова, А. Уткіна. Зовнішня політика України стала предметом досліджень Н. Аладьїної і Л. Усової, для яких європейсько-атлантичний вектор зовнішньої політики України – це порушення геополітичного балансу в регіоні.

У класифікації емпіричної бази дослідження дотримано проблемного принципу та визначено наступні групи: документи ВДА МЗС України; українські нормативно-правові документи у сфері зовнішньої політики (Закони України, Постанови Верховної Ради України і Кабінету Міністрів України, Укази Президента України); міжнародні дво- і багатосторонні угоди і протоколи; документи інституцій ЄС і НАТО; мемуарна література; заяви,

промови та коментарі українських та зарубіжних лідерів, політиків і дипломатів.

Першу групу джерел складають справи фонду №1 ВДА МЗС України. Введені до вжитку архівні матеріали дозволяють краще усвідомити міжнародний тиск на Україну щодо прискорення ядерного роззброєння України, небажання США і РФ надавати гарантії національної безпеки та матеріальні компенсації за ядерні заряди. Більшість архівних джерел висвітлюють взаємовідносини України з ЄС і НАТО, спроби української сторони розширити співпрацю в рамках чинних угод та протистояння РФ в її намаганнях унеможливити геополітичне дистанціювання України.

Другу групу джерел складають нормативно-правові документи в галузі зовнішньополітичної діяльності. Зокрема, такі як “Декларація про державний суверенітет”, “Акт проголошення незалежності України”, звернення Верховної Ради України “До парламентів і народів світу” та Постанови Верховної Ради України “Про Основні напрями зовнішньої політики України”, “Заява Верховної Ради про без’ядерний статус України”, а також рішення та постанови КМУ і МЗС, Укази Президента, якими визначено виконання зовнішньополітичних завдань.

Важливе місце в дослідженні містить аналіз дво- і багатосторонніх угод та протоколів, які складають третю групу джерел. У контексті становлення суб’єктності України в міжнародних відносинах вагоме значення належить розв’язанню комплексу питань, пов’язаних з ядерним роззброєнням. Одним із ключових і завершальних його складових стало приєднання України до Договору про СНО-1 шляхом підписання Лісабонського протоколу та приєднання до ДНЯЗ. Протягом 1990-х рр. Києву вдалось підписати двосторонні угоди з ключовими геостратегічними гравцями, а саме: Угоду про партнерство і співробітництво України і ЄС, Хартію про особливе партнерство між Україною і НАТО та приєднання України до ПЗМ, а також Хартію Українсько-Американського партнерства, дружби і співробітництва, Угоду про асоціацію з ЄС.

Досліджуючи європейсько-атлантичний вектор зовнішньої політики України, значну увагу приділено документам ЄС і НАТО. Одним із ключових документів цієї групи є заява Європейського товариства від 2 грудня 1991 р., яка відзначала демократичний характер всеукраїнського волевиявлення 1 грудня 1991 р. Уперше ЄС визнав європейські прагнення України 11 грудня 1999 р., коли Європейська Рада ухвалила “Спільну стратегію ЄС щодо України”. У цьому ж контексті актуальними джерелами є заяви та декларації НАТО щодо України та підсумкові декларації самітів Альянсу. Важливими для України в контексті її євроатлантичних прагнень є Празька (2002 р.), Бухарестська (2008 р.) та Уельська декларації (2014 р.). Зокрема, в останній із вищезазначених, держави Альянсу засудили вторгнення РФ в Україну та заявили про відданість санкційній політиці.

Вагомим пізнавальним та інформативним джерелом для дослідження є наративні джерела, зокрема мемуари, які становлять наступну групу джерел. У

дисертації використано спогади Л. Кравчука, А. Зленка, Б. Єльцина, Дж. Буша, В. Ющенко та ін.

Останню групу джерел складають політичні заяви та коментарі українських і зарубіжних політиків, дипломатів, державних діячів. Завдяки їх комплексному аналізу можемо простежити еволюцію ставлення держав, які вони представляють, до того чи іншого питання, пов'язаного з європейсько-атлантичним вектором зовнішньої політики України.

У другому розділі **“Науково-концептуальні засади стратегії зовнішньополітичної діяльності незалежної України”** висвітлено історико-геополітичні передумови та основні етапи становлення зовнішньополітичного курсу України, запропоновано його авторську періодизацію та проаналізовано інституційно-правове забезпечення реалізації зовнішньої політики України.

Здійснено аналіз зовнішньополітичного потенціалу держави, визначальною складовою якого є її геополітичне розташування на перетині торговельно-економічних шляхів та цивілізаційному розломі між Заходом і Сходом. Складність геополітичного становища України підтверджується місцем, яке їй у своїх концепціях відводять провідні геостратеги та політологи, зокрема, згідно зі взаємоконкуруючими теоріями “Гартленду” і “Римленду” Україна знаходиться на межі їхнього перетину, що значно посилює вплив зовнішніх чинників на її суверенітет. За З. Бжезінським, Україна є геополітичною віссю, важливість якої на міжнародній арені зумовлюється географічним розташуванням та ключовою роллю в наданні чи відмові доступу до важливих регіонів або ресурсів геостратегічним гравцям. По території України, за С. Хантінгтоном, проходить розлом між західною та православною цивілізаціями, що значно ускладнює не лише міжнародну діяльність України, але й внутрішньополітичну стабільність. Це збільшувало вразливість держави до міжцивілізаційної конфронтації, адже, як зазначає С. Хантінгтон, лінії розломів між цивілізаціями стають центральними у конфліктах глобальної політики.

Аналізуючи процес українського державотворення, стверджуємо, що найбільший вплив на нього мали міжнародні чинники. Відсутність власної державності протягом століть, перебування у складі інших держав, які відрізнялись політичною організацією та цивілізаційною приналежністю, не перетворили українські землі на пасивний об'єкт міжнародних відносин. Зазначимо, що можливість вирішення “українського питання” впродовж історії синхронізувалась у часі з кардинальними трансформаціями системи міжнародних відносин. Українське питання ніколи не стосувалось лише українців, а здебільшого носило глобальний характер, оскільки відзначалось геополітичною важливістю. Підтвердженням цьому є ХХ ст., коли поява самостійної України стала внаслідок глобальних перетворень, які означали трансформацію системи міжнародних відносин та зміну геополітичних координат.

Невід'ємною частиною наукового пізнання є періодизація об'єкта праці, яка дозволяє виявити закономірні тенденції та динаміку змін парадигм явища/процесу. У цьому контексті зовнішня політика України не є винятком,

оскільки розв'язання актуальних проблем, зміна геополітичних і внутрішньополітичних пріоритетів призводять до еволюції концептуальних засад зовнішньополітичного курсу, що є основою для його періодизації. Зважаючи на специфіку проблеми, аналізуючи динаміку міжнародної діяльності України, взяли до уваги активність і пріоритети держави в міжнародній політиці, а також основні здобутки й прорахунки в реалізації зовнішньополітичного курсу. На думку автора, можна виокремити такі етапи: 1) 1990–1991 рр. – попередньо-суверенізаційний період – трансформація декларативного суверенітету в реальний та легітимізація міжнародної суб'єктності України після грудневого референдуму; 2) 1992–1994 рр. – формування інституційно-правового забезпечення зовнішньополітичного курсу України; 3) 1995–1997 рр. – закріплення суб'єктності України в міжнародних відносинах; 4) 1998–2000 рр. – активізація багатовекторної моделі реалізації зовнішньої політики України; 5) 2001–2004 рр. – криза багатовекторності та погіршення зовнішньополітичного становища України; 6) 2005–2008 рр. – активізація європейсько-атлантичного курсу; 7) 2009–2010 рр. – поразка реалізації стратегії євроатлантичної інтеграції та ускладнення міжнародного становища України; 8) 2011–2013 рр. – повернення до оновленого формату багатовекторності зовнішньої політики України з орієнтацією на РФ; 9) 2014–2015 рр. – активізація європейсько-атлантичного вектора зовнішньої політики України в контексті асоціації з ЄС та протидії збройній агресії Росії.

Механізмами зовнішньої політики України як інструментарію утвердження суверенітету в міжнародних відносинах є інституційно-правове забезпечення. Перехід від декларативного суверенітету в міжнародних відносинах до реального започатковано наприкінці перебудови. У цьому контексті відзначимо 29 квітня 1990 р., коли колегія Міністерства закордонних справ УРСР розглянула питання “Про участь МЗС УРСР в розробці концепції діяльності УРСР на міжнародній арені в нових умовах”. Його зміст полягав у новому розподілі повноважень між республіканським та загальносоюзним зовнішньополітичним відомством. Проте загальноприйнятою датою народження зовнішньої політики України стало 16 липня 1990 р., коли Верховна Рада УРСР ухвалила Декларацію про державний суверенітет, яка легітимізувала курс на реалізацію стратегії суб'єктності України в міжнародних відносинах. У ньому УРСР проголошувалась суб'єктом міжнародного права. Подальше напрацювання правового забезпечення зовнішньої політики здійснювалось відповідно до динаміки розвитку політичних процесів: 25 грудня 1990 р. ухвалено Постанову ВР “Про реалізацію Декларації про державний суверенітет в сфері зовнішніх зносин”. Подальше використання основних принципів і засад зовнішньої політики України оформлено у зверненні українських парламентарів “До парламентів і народів світу” від 5 грудня 1991 р. Перші ключові закони у сфері зовнішньої політики України за змістом забезпечували інтеграцію держави до світового співтовариства. Ключове значення в контексті формування нормативно-правової бази зовнішньої політики належить документу, який ухвалила ВРУ 2 липня 1993 р. “Про основні напрямки зовнішньої політики України”, що заклало теоретичні основи

міжнародної діяльності України. Задекларовані завдання, напрями, пріоритети і засади стали основою концепції зовнішньої політики України від двосторонніх міждержавних відносин до участі в міжнародних організаціях та системах колективної безпеки. Аргументом на користь тези про легітимізацію багатовекторності зовнішньої політики України “Основними напрямками” є те, що цей документ залишався чинним 17 років. Остаточні законодавчі аспекти зовнішньої політики закріпила Конституція України 1996 р., стаття 18 якої визначає основну мету зовнішньої політики України, яка: “...спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загально визнаними принципами і нормами міжнародного права”. Основний закон визначив визначальну роль інституту президента, який здійснює керівництво зовнішньополітичною діяльністю держави.

Важлива роль у міжнародній діяльності належить її інституційному забезпеченню. Уже станом на 1991 р. дипломатичний та технічний персонал МЗС УРСР становив 136 фахівців, 4 дипломатичні місії: постійне представництво при ООН, ЮНЕСКО, при відділенні ООН у Женеві та Відні. Ініціатором реформування МЗС України став перший Міністр закордонних справ незалежної України Анатолій Зленко. Незважаючи на всі труднощі, станом на січень 1994 р. дипломатичні відносини Україна встановила з 132 державами, на кінець року були акредитовані посли 78 держав, з них 55 – із резиденцією в Києві. Через рік у системі МЗС України налічувалось вже 46 дипломатичних установ. Це дозволило розпочати реалізацію стратегії суб’єктності в міжнародних відносинах шляхом активної участі у формуванні нової постбіполярної системи міжнародних відносин.

У третьому розділі **“Пріоритети зовнішньої політики України в новітній системі геополітичних координат”** проаналізовано основні напрями та особливості становлення України як суб’єкта міжнародних відносин, розкрито комплекс геополітичних проблем, зумовлених ядерним роззброєнням та розподілом ЧФ СРСР, визначено витoki і перспективи європейсько-атлантичного вектора зовнішньої політики України.

Зазначено внутрішньо- і зовнішньополітичні чинники становлення України як суб’єкта міжнародних відносин та доведено, що вирішальний вплив на процес становлення міжнародної правосуб’єктності України зумовлений специфікою транзиту УРСР в незалежну Україну. Окреслено перешкоди легітимізації України на міжнародній арені, неадекватність Заходу до розпаду СРСР. Доведено взаємозалежність між ядерним роззброєнням України та її легітимізацією як незалежної держави. Автор акцентує увагу на російському чинникові у процесі суб’єктивізації, інформаційному, економічному та політичному тиску на Київ з метою інтеграції України в геополітичні проекти, спрямовані на збереження монопольного лідерства Москви на пострадянському просторі та дискредитацію ідеї української державності. Відзначено роль Києва в унеможливленні трансформації СНД в наддержавну структуру.

Ядерне роззброєння України в поєднанні з розподілом ЧФ СРСР становило комплекс взаємопов’язаних проблем. Важливість цих питань

підтверджується активною участю США в переговорному процесі щодо їх вирішення. Адже, якщо від без'ядерного статусу України залежав міжнародний режим нерозповсюдження ядерної зброї, то від цивілізованого вирішення українсько-російських суперечок – безпека та стабільність не лише на пострадянському просторі, а й на європейському континенті. Україна, успадкувавши третій ядерний потенціал, намагалась конвертувати відмову від нього в максимальні політичні, безпекові та фінансові переваги. Тоді як США і РФ, виступаючи ситуативними союзниками, прагнули мінімізувати претензії України на отримання безпекових гарантій та компенсацій. Водночас РФ сприймала незалежність України як тимчасове явище та успішно комбінувала політичний, безпековий і економічний тиск на Київ з метою унеможливлення його дистанціювання від інтеграційних проєктів РФ, спрямованих на реінтеграцію СРСР.

Зауважимо, що для США пріоритетом було врегулювання питань та недопущення появи ядерних держав, тому Вашингтон намагався підштовхнути Москву та Київ до поступок у сфері ядерного роззброєння і розподілу ЧФ РФ. Зважаючи на загрозу втрати суверенітету України над Кримом, яка зумовлювалась активною підтримкою Москвою сепаратистських настроїв на півострові, українське керівництво погодилось передати Росії свою частку флоту колишнього СРСР, що дозволило перейти до вирішення питання матеріальної компенсації за ядерні заряди.

Важливим завданням української політичної еліти після 1991 р. стало визначення міжнародної орієнтації держави. Становлення постбіполярної системи міжнародних відносин вимагало від нових держав, які прагнули до суб'єктності, активних дій з метою адаптації до геополітичної реальності. Інструментарієм вирішення цих завдань стало формування і реалізація європейсько-атлантичного вектора зовнішньої політики України, який передбачав активізацію співпраці з лідерами міжнародних відносин ЄС і США, а отже, і НАТО як ключовим у зовнішній політиці останніх в Європі. Складність геополітичного становища і тривалий період відсутності власної держави значно ускладнив остаточну переорієнтацію на Захід, яка зумовлювалась необхідністю політичних і безпекових гарантій незалежності, доступу до можливостей модернізації, тоді як російський вектор залишався імперативом розв'язання першочергових економічних, енергетичних та гуманітарних питань.

Незважаючи на спроби балансувати в геополітичному трикутнику США–ЄС–РФ, Україна стала першою пострадянською державою, яка приєдналась до програми НАТО Партнерство заради миру та уклала Угоду про партнерство і співробітництво з ЄС. Співпраця в рамках цих документів стала основним механізмом розвитку європейсько-атлантичного вектора зовнішньої політики України. На початку 90-х рр. ХХ ст. Україна за геополітичним потенціалом та рівнем внутрішньополітичних трансформацій значно випереджала пострадянські республіки, які не зуміли позбутись впливу РФ і підтримали її реінтеграційні проєкти, спрямовані на реанімацію СРСР, але водночас серйозно відставала від трансформації політичних режимів й зближення із Заходом

колишніх держав соцтабору. Проте саме розвиток європейсько-атлантичного вектора зовнішньої політики став запорукою гарантування реалізації стратегії міжнародної суб'єктності України.

У четвертому розділі **“Трансформація зовнішньої політики України до європейсько-атлантичного інтеграційного процесу”** висвітлено питання активізації європейсько-атлантичного вектора зовнішньої політики з метою набуття членства в ЄС і НАТО. Кінець 1990-х рр. – початок ХХІ ст. ознаменувався кризою геополітичного лідерства США та посиленням РФ, яка активізувала свою політику на пострадянському просторі з метою забезпечення регіонального домінування. Паралельно відбувався процес розширення ЄС і НАТО шляхом інтеграції посткомуністичних держав Центрально-Східної Європи. У цих умовах концепція багатовекторності зовнішньої політики втрачала ефективність, оскільки Україна перетворювалась на буферну зону, що означало обмеження її суб'єктності в міжнародних відносинах. За таких обставин активізація курсу на європейсько-атлантичну інтеграцію ставала ефективним способом уникнення “фінляндизації” української зовнішньої політики. Характерною рисою політичного життя незалежної України стала відмінність між завданнями внутрішньої і зовнішньої політики за часів президентства Л. Кучми. Курс на європейсько-атлантичну інтеграцію реалізовувався в умовах згортання свободи слова, зосередження усієї повноти влади в одних руках і т. д. Така політика ускладнила зближення з європейсько-атлантичними структурами й призвела до ізоляції України, приводом до якої став “касетний скандал”. Ключову роль у неготовності Заходу надати перспективу членства Україні належить російському чиннику. Україна продовжувала розглядатись США і ЄС як невід’ємна частина пострадянського простору, монопольним лідером якої залишалась РФ.

Помаранчева революція призвела до поглиблення європейсько-атлантичного курсу та відмови від моделі багатовекторності. Однак конституційна реформа в Україні значно послабила важелі впливу Президента на зовнішню політику. Чергові внутрішньополітичні конфронтації унеможливили конвертацію позитивного міжнародного іміджу після Помаранчевої революції в геополітичні переваги. Зі свого боку ЄС не запропонував Україні перспектив членства, визначивши політику сусідства. Не підтримав Брюссель і намагання української дипломатії закріпити перспективу членства в ЄС в Угоді про асоціацію, яка мала замінити УПС. Така позиція пояснюється посиленням фрагментації всередині ЄС та неготовності ключових лідерів Унії Франції і Німеччини йти на конфлікт з РФ. Ці держави заблокували надання Україні Плану дій щодо членства в НАТО на Бухарестському саміті Альянсу у 2008 р. Неготовність світової спільноти підтримувати молоді демократії призвела до посилення агресивної політики РФ, яка у 2008 р. значно активізувала свою політику в “ближньому зарубіжжі”. Яскравим свідченням стала агресія проти Грузії, на яку міжнародна спільнота не зуміла адекватно відповісти. Все це призвело до укріплення поліцентричної моделі світового порядку та кризи постбіполярної системи міжнародних відносин.

У цьому контексті ЄС переглянув східну політику та підтримав польсько-шведську ініціативу Східного партнерства, основна ідея якого полягала у вдосконаленні політики щодо європейських сусідів. Ця ініціатива стала наслідком компромісу між прихильниками подальшого розширення та його противниками. Однак для України Східне партнерство стало важливим механізмом зближення з ЄС.

Прихід до влади адміністрації Б. Обами, який у відносинах з РФ реалізовував політику “перезавантаження”, значно послабив позицію Києва. Оскільки пріоритетом для американської влади стало вирішення проблем Афганістану та Ірану, то Вашингтон потребував підтримки Москви щодо цих питань. США обмежили свою підтримку європейсько-атлантичних прагнень України.

Президенство В. Януковича ознаменувалось згортанням європейсько-атлантичного вектора зовнішньої політики, особливо в контексті співпраці з НАТО. За своїм змістом багатовекторність часів В. Януковича мала проросійський характер. Відмова від підписання Угоди про асоціацію продемонструвала залежність української влади від Москви, яка доклала максимум зусиль, щоб унеможливити подальшу асоціацію України з ЄС. Відмова В. Януковича від історично зумовленого руху України на Захід призвела до втрати легітимності української влади та Революції Гідності, яка поглибила трансформацію зовнішньої політики до європейсько-атлантичного інтеграційного процесу.

Доведено, що в умовах російської збройної агресії європейсько-атлантичний вектор зовнішньої політики став вагомим інструментом збереження та зміцнення суб’єктності держави в міжнародних відносинах. Активізація відносин з ЄС у контексті імплементації УА та створення всеохоплюючої зони вільної торгівлі започаткували якісно новий етап у відносинах Україна–ЄС. В умовах протистояння російській агресії активізація співпраці з НАТО набуває особливої актуальності, передусім у сфері реформування України та наближення її до стандартів Альянсу. Порушення територіальної цілісності України значно ускладнило перспективу членства держави в ЄС і НАТО, однак остаточно зруйнувало міф про дружбу народів та значно послабило пострадянську ідентичність українських громадян. Зазначимо, що війна на сході України виходить далеко за межі двостороннього міждержавного конфлікту і носить характер континентального (ЄС–РФ) та глобального (Захід–РФ) протистояння. Оскільки окупація Криму та частини Донбасу стала серйозним прецедентом у міжнародних відносинах та порушила баланс сил у регіоні, відновити status quo можливо лише шляхом реформування базових міжнародних безпекових інституцій, зокрема РБ ООН.

У **висновках** узагальнено результати дисертаційного дослідження та сформульовано основні його положення, що виносяться на захист.

– Теоретико-методологічні основи, стан наукової розробки та джерельна база дослідження є достатніми для комплексного аналізу європейсько-атлантичного аспекту трансформації зовнішньої політики України у новітній системі геополітичних координат.

– Виявлено, що реалізація стратегії суб'єктності України в міжнародних відносинах синхронізувалась у часі з кардинальними геополітичними трансформаціями та становленням постбіполярної системи міжнародних відносин. Перешкодами суб'єктивізації України в міжнародних відносинах став ядерний статус і позиція РФ, яка розглядала незалежність України як тимчасове явище та розпочала курс на інституалізацію СНД з метою збереження монопольного лідерства на пострадянському просторі. Максимально дистанціюючи від геополітичних проєктів Кремля, Київ зосередився на збереженні торговельно-економічних відносин з Москвою, що суперечило планам останньої. Вирішення проблеми кордонів та розподілу радянського спадку виявились найскладнішими в двосторонніх міждержавних відносинах. Варто зазначити, що розподіл ЧФ і ядерне роззброєння України стали складовими єдиного комплексу складних геополітичних питань, які зумовлювались розпадом СРСР та формуванням нової системи міжнародних відносин.

Активна участь США в переговорному процесі щодо цих проблем свідчить про їхню важливість. І якщо пріоритетом для США було форсоване ядерне роззброєння України й відсутність інтересу щодо принципів розподілу ЧФ, то для РФ пріоритетним стало забезпечення власності над лівовою часткою флоту. Така пріоритетність зумовила посередницьку позицію США, яка надала певні політичні, безпекові й фінансові гарантії Україні, остання ж відмовилась від частки флоту на користь Росії. Компроміс було закріплено збереженням формули “Крим – за Кремль”, РФ де-юре визнала суверенітет України над Кримом і Севастополем, але забезпечила собі мілітарну і гуманітарну присутність на цих територіях. У свою чергу, Л. Кравчук, а згодом і Л. Кучма забезпечили політичну підтримку Б. Єльцину в протистоянні з комуністами.

– Встановлено, що багатовекторна зовнішня політика протягом 1990-х рр. виявилась ефективним тактичним інструментарієм в адаптації України до нових геополітичних реалій, дозволяла врегулювати відносини з ключовими геостратегічними гравцями. Але перетворення багатовекторності в довготривалу стратегію не забезпечило міжнародних гарантій територіальній цілісності й суверенітету України за умови активізації РФ на міжнародній арені, метою якої стало забезпечення свого монопольного лідерства на пострадянському просторі та у Східній Європі.

– Визначено, що європейсько-атлантичний вектор став реальною альтернативою збереженню України в геополітичній орбіті Москви. Започаткування співробітництва з ЄС і НАТО відбулось на початку 1990-х рр. та зумовлювалось необхідністю політичних і безпекових гарантій, а також розглядалось як противага впливу РФ.

– Доведено, що Революція Гідності та російська агресія проти України призвели до відмови від багатовекторності та активізації європейсько-атлантичного курсу. У цьому контексті підписання УА започаткувало якісно новий етап у зовнішній політиці України. Імплементация положень угоди сприяє лібералізації суспільно-політичного життя України та модернізації

українського суспільства. Першими важливими наслідками такої співпраці став безвіз із державами ЄС і зона вільної торгівлі. Активізація співробітництва з НАТО та курс на отримання ПДЧ стали запорукою реформування та зміцнення сектору національної безпеки України. У своїх деклараціях НАТО однозначно підтримує територіальну цілісність України та засуджує російське вторгнення. А ключовий учасник Альянсу – США – постачають ЗСУ летальну зброю.

– Для утвердження позицій України на міжнародній арені українській дипломатії запропоновано активізувати регіональну політику в рамках ГУАМу та Східного партнерства. Актуальність такої співпраці посилюється спільними пріоритетами держав ГУАМу, які намагаються дистанціюватись від Москви шляхом активізації курсу на зближення з ЄС і НАТО. Важливим стало б започаткування консультацій та координації у сфері політики безпеки та оборони.

Зміцнення України як регіонального лідера в умовах трансформації системи міжнародних відносин до багатопolarity забезпечило європейсько-атлантичну інтеграцію держави. Така політика продемонструвала б Заходу наявність в Україні реальної стратегії інтеграції та готовності забезпечити стабільність і безпеку на пострадянському просторі.

Таким чином, європейсько-атлантичний вектор залишається ключовим та безальтернативним у зовнішньополітичному курсі України. Оскільки сучасна глибока криза міжнародних відносин унеможливує подальше балансування в геополітичному трикутнику США–ЄС–РФ, повернення України до геополітичної орбіти Москви у свою чергу означало остаточну втрату політичної незалежності та суверенітету в міжнародних відносинах.

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ТА ВИСНОВКИ ДИСЕРТАЦІЇ ВІДОБРАЖЕНІ В ПУБЛІКАЦІЯХ:

I. Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Прийдун С. Будапештський меморандум в контексті ядерного роззброєння України // Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. 2016. Вип. 17: 25-й річниці Незалежності України присвячено. С. 106–114.

2. Прийдун С. Інституційно-правове забезпечення реалізації зовнішньої політики України // Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. 2016. Вип. 18: присвячено 150-річчю від дня народження Михайла Грушевського. С. 99–106.

3. Прийдун С. Історико-геополітичні передумови та основні етапи формування зовнішньополітичної діяльності України // Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. 2017. Вип. 19. С. 79–90.

4. Прийдун С. Особливості та проблеми становлення України як суб'єкта нової системи міжнародних відносин // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. 2018. Вип. 51. С. 65–73.

5. Алексієвець Л., Прийдун С. Теоретико-методологічні основи дослідження трансформації зовнішньої політики України до європейсько-атлантичного процесу (1991–2015) // Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. Серія: Історія, міжнародні відносини. 2018. Вип. 21: 25-ій річниці історичного факультету ТНПУ ім. В. Гнатюка присвячено. С. 207–2015.

6. Прийдун С. Проблема розподілу Чорноморського флоту СРСР у зовнішній політиці України (1991–1997 рр.) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. 2018. Вип. 2. Ч. 1. С. 113–120.

II. Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

7. Прийдун С. Формування та реалізація зовнішньополітичного курсу України 1990–1991 рр. // Шевченківська весна – 2016: історія: матеріали XIV Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених (Київ, 6–8 квітня 2016 р.). К., 2016. С. 255–258.

8. Прийдун С. Становлення та розвиток політико-дипломатичних відносин України та НАТО: 1992–1994 рр. // Каразінські читання (історичні науки): Тези доповідей 69-ї міжнародної наукової конференції (Харків, 29 квітня 2016 р.). Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2016. С. 141–142.

9. Прийдун С. Роль України в інституалізації Співдружності Незалежних Держав // Матеріали II Всеукраїнської наукової конференції “Історія України: сучасні виклики”. (Тернопіль, 18 травня 2017 р.). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка. С. 154–163.

10. Прийдун С. Політико-правова основа реалізації мінського процесу 2014–2015 рр.: деякі особливості та проблеми // Тенденції і перспективи розвитку історичної науки та філософії в умовах глобалізації: матеріали Всеукраїнської молодіжної наукової конференції. (Київ, 10 березня 2017 р.). К.: Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2017. С. 157–165.

11. Прийдун С. Концепція багатовекторності у зовнішній політиці України: основні здобутки та прорахунки української дипломатії // Актуальні проблеми зовнішньої політики України: матеріали XI Міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених. (Чернівці, 24 листопада 2017 р.). Чернівці, 2017. С. 14–18.

12. Прийдун С. Особливості транзиту УРСР в незалежну Україну // Проблеми та перспективи гуманітарних наук в умовах глобалізації: матеріали I Всеукраїнської наукової конференції. (Тернопіль, 3 грудня 2018 р.). Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2018. С. 131–138.

АНОТАЦІЯ

Прийдун С. В. Трансформація зовнішньої політики України: європейсько-атлантичний аспект (1991–2015). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02. – Всесвітня історія. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2019.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню трансформації зовнішньої політики України до європейсько-атлантичного інтеграційного процесу. Визначено основні передумови та проблеми становлення України як суб'єкта нової системи міжнародних відносин. Проаналізовано особливості становлення та розвитку зовнішньої політики України в контексті балансування між геополітичним трикутником США–ЄС–РФ. Досліджено динаміку та характерні тенденції відносин України з ЄС і НАТО в контексті європейсько-атлантичної інтеграції. Визначено основні геополітичні імперативи європейсько-атлантичного аспекту трансформації зовнішньої політики України. Доведено, що європейсько-атлантичний вектор в умовах протистояння російській агресії залишається ключовим і безальтернативним інструментарієм збереження суб'єктності України в міжнародних відносинах.

Ключові слова: Україна, зовнішня політика, система міжнародних відносин, ЄС, НАТО, європейсько-атлантичний вектор, США, РФ, інтеграція.

АННОТАЦИЯ

Прийдун С. В. Трансформация внешней политики Украины: европейско-атлантический аспект (1991–2015). – Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата исторических наук по специальности 07.00.02. – Всемирная история. – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, Тернополь, 2019.

Диссертация посвящена комплексному исследованию трансформации внешней политики Украины к европейско-атлантическому интеграционному процессу. Определены основные предпосылки и проблемы становления Украины как субъекта новой системы международных отношений. Проанализированы особенности становления и развития внешней политики Украины в контексте балансирования между геополитическим треугольником США–ЕС–РФ. Исследована динамика и характерные тенденции отношений Украины с ЕС и НАТО в контексте европейско-атлантической интеграции. Определены основные геополитические императивы европейско-атлантического аспекта трансформации внешней политики Украины. Доказано, что европейско-атлантический вектор в условиях противостояния российской агрессии остается ключевым и безальтернативным инструментарием сохранения субъектности Украины в международных отношениях.

Ключевые слова: Украина, внешняя политика, система международных отношений, ЕС, НАТО, европейско-атлантический вектор, США, РФ, интеграция.

ANNOTATION

Pryidun S. V. Transformation of Ukraine's Foreign Policy: European-Atlantic Aspect (1991–2015). – Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Thesis for a candidate degree in historical sciences, specialty 07.00.02. – World History. – Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, 2019.

The thesis is devoted to the complex analysis of the European-Atlantic aspect of the transformation of Ukraine's foreign policy. The historical and geopolitical preconditions and the main stages of formation of the foreign policy course of Ukraine are highlighted. The analysis of foreign political potential of our state and its place in geopolitical concepts is carried out. The author proposes a differentiated periodization of the foreign policy of independent Ukraine based on the geopolitical priorities of Ukraine in international politics and the main achievements and calculations in the implementation of the foreign policy course. The main tendencies and problems of the formation of legal and institutional support for realization of the foreign policy course of our state are revealed.

The main directions and peculiarities of Ukraine's subjectivization in international relations are outlined. The author focuses on the peculiarities of the transformation of the political regime in Ukraine after August 24, 1991 and their influence on the formation of a foreign policy strategy. The main geopolitical obstacles of legitimization of Ukraine in the international arena are singled out. The interdependence between nuclear disarmament of Ukraine and the distribution of the Black Sea Fleet of the USSR, which constituted a complex set of geopolitical problems, was proved, the solution of which depended on the subjectivity of our state in international relations and security and stability on the European continent. Ukraine, having inherited the third nuclear potential, has tried to convert the rejection of it to the maximum political, security and financial advantages. While the US and Russia, acting as situational allies, tried to minimize Ukraine's claims for security guarantees and material compensation. Russia perceived Ukraine's independence as a temporary phenomenon and tried to prevent the Kyiv's distancing from the integration projects of Moscow aimed at the reintegration of the USSR. For the United States, the priority was to resolve nuclear issues and prevent the emergence of new nuclear powers, which is why Washington was trying to push Moscow and Kyiv to mutual concessions in the field of nuclear disarmament and distribution of the Black Sea Fleet of the Russian Federation. Taking into account the threat of Ukraine's sovereignty over Crimea, which was conditioned by Moscow's active support for separatist sentiment on the peninsula, the Ukrainian authorities agreed to hand over to Russia its fleet of the former USSR, which allowed the transition to a solution to the issues of material compensation for nuclear charges.

The emergence of a post-bipolar system of international relations required new states, which sought to become its subjects, active actions to adapt to a new geopolitical reality. The toolkit for solving these tasks was the formation and implementation of the European-Atlantic vector of Ukraine's foreign policy, which foresaw the establishment and intensification of cooperation with the leaders of the new system of international relations of the EU and the US, and hence NATO as the key mechanism of foreign policy in Europe. Ukraine has become the first post-Soviet state to conclude a Partnership and Cooperation Agreement with the EU and has joined the NATO Partnership for Peace. However, in the context of transforming the system of international relations into a polycentric model, Ukraine's multi-vector foreign policy was losing its effectiveness, as it could not ensure further geopolitical balancing between the West and the Russian Federation.

The author considers the activation of the course on European-Atlantic integration as a non-alternative instrument for preserving Ukraine's subjectivity in international relations. The influence of the weakening of the geopolitical importance of the USA, fragmentation within the EU and the strengthening of the Russian Federation on the unwillingness of the West to offer Ukraine a prospect of membership in the EU and NATO are analyzed. The lack of consensus among the Ukrainian political elite concerning the necessity of identifying the main path of the state's development in conjunction with internal political confrontations and the dominance of corporate interests over the national ones greatly complicated the implementation of the course on European-Atlantic integration of our state.

The final and non-alternative transformation of Ukraine's foreign policy towards the European-Atlantic integration process is due to Russian aggression. The war in the East of Ukraine goes far beyond the bilateral inter-state conflict and has the character of the continental (EU–RF) and global (West–Russian) confrontation. As a result, a crisis of international order took place, which could only be overcome by reforming the basic international security institutions, in particular the UN Security Council.

Key words: Ukraine, foreign policy, system of international relations, EU, NATO, European-Atlantic vector, USA, Russia, integration.

Підписано до друку 25.04.2019 р.
Формат 60x84/16.
Папір друк. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 0,9. Обл.-вид. арк. 0,9.
Наклад 100 прим. Зам. № 04/19/2-2

Віддруковано у видавничому центрі "Вектор"
46018, м. Тернопіль, вул. Львівська, 12,
Тел. 8 (0352) 40-08-12

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ТР № 46 від 07 березня 2013р.
ФОП Осадца Ю.В.